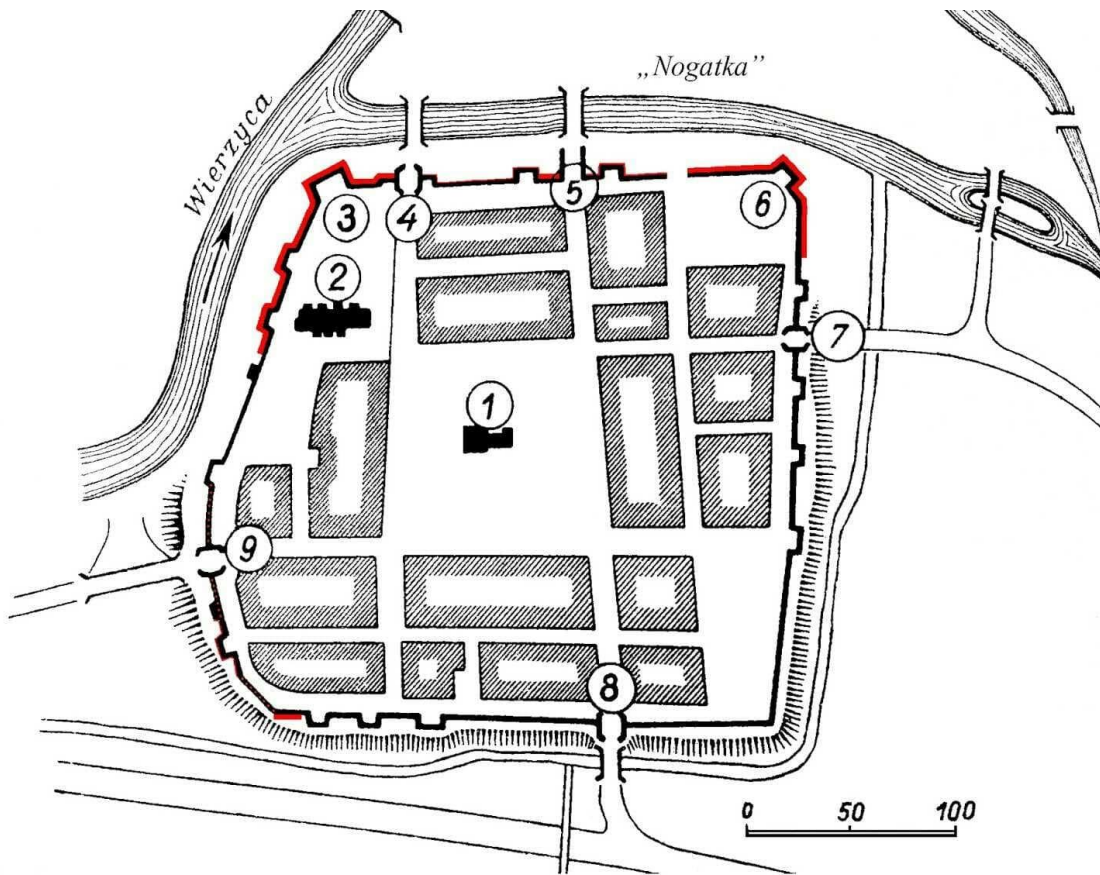

Już sama nazwa miasta świadczy o jego długich dziejach. Przypuszczalnie już w IX - X wieku w miejscu dzisiejszego Starogardu istniał gród o miejskim charakterze, stanowiący obok Gnosny jeden z głównych ośrodków plemiennych Wierzyčan. Najstarsza, zanotowana w roku 1198, nazwa miasta brzmiała Starigrod. Obecne brzmienie tej nazwy z zastąpieniem północno-polskiego słowa "gród" pomorskim "gard" pojawił się w XIII wieku. Część zniszczonej prawdopodobnie przez Krzywoustego i później przez Prusów osady została przekazana w roku 1198 przez księcia Grzymisława Zakonowi Joannitów. Ci, otrzymawszy ziemię na lewym brzegu Wierzyca, rozpoczęli wznoszenie własnego zamku i klasztoru na dawnej górze kultowej, noszącej obecnie nazwę wzgórza św. Jana.

Plan średniowiecznego Starogardu:

- 1. Ratusz
- 2. Kościół pw. Najświętszej Marii Panny
(obecnie - Św. Mateusza)

- 3. Baszta Książęca (Narożna)
- 4. Baszta Gdańska (Szewska)
- 5. Baszta Wodna
- 6. Baszta Młyńska
- 7. Baszta Tczewska
- 8. Baszta Gniewska
- 9. Baszta Chojnicka

„Nogatka” - Kanał Młyński

Stara osada z drugiej strony rzeki w formie drewnianego gródka i wsi należała nadal do kasztelana na Świeciu i Nowem. W roku 1305 dzierżący polski tron Wacław II Czeski doprowadził do przekazania tej wsi i grodu Piotrowi Świecy, który niezwłocznie sprzedał je Krzyżakom. Już w roku 1309 bracia zakonnicy pod kierunkiem teodota z Florencji przystąpili do wznoszenia zamku i miasta po swojej stronie rzeki.

Liczący 150 budynków mieszkalnych, kilka spichlerzy, kościół i ratusz Starogard krzyżacki w roku 1348 otrzymał prawa miejskie. Chyląca się ku upadkowi Joannicka część miasta nabyta została przez Krzyżaków w roku 1364. Okres spokojnego rozwoju zamieszkałego przez Słowian, Niemców i nieliczną grupę osadników pruskich Starogardu zakończył się z początkiem wojny trzynastoletniej. Zajęte w początkach wojny przez powstańców ze Związku Pruskiego miasto w roku 1461 zostało zdobyte przez Krzyżaków. Ci z zemsty za poddanie miasta rebeliantom urządzili rzeź mieszkańców. Krzyżackie panowanie zakończyło się ostatecznie w roku 1466 po prawie rocznym oblężeniu i podpisaniu II Pokoju Toruńskiego.

Rozwój ustanowionego siedzibą powiatu i miejscem organizacji sejmików partykularnych Starogardu przerywany był pożarami zarazami oraz wojnami wyludniającymi i niszczącymi miasto. W XVI stuleciu większość ludności przeszła na protestantyzm, przyjmując istniejące kościoły. Także z XVI wieku pochodzą pierwsze miejskie wodociągi zaprojektowane podobno przez samego Kopernika.

Szczególnie duże zniszczenia przyniósł "potop" - Szwedzi zajmujący dwukrotnie miasto zburzyli wszystkie zabudowania poza murami miejskimi, w tym romański kościół po joannicki św. Jana oraz kościoła św. Jakuba i św. Jerzego. Miasto z ran zadanych przez Szwedów "leczyło" się przez ponad 50 lat. O głębokiej recesji gospodarczej najdobitniej świadczy fakt, że odnowienie zniszczonego kościoła farnego nastąpiło dopiero w latach 30-tych XVIII stulecia (po blisko 70 latach).

Po zajęciu Starogardu przez Prusaków w roku 1772 decyzją Fryderyka II, podobnie jak w Grudziądzu, ulokowano tu duży garnizon wojskowy, który miał przyczynić się do germanizacji miasta. Wielki pożar z roku 1792 zniszczył praktycznie całą zabudowę Starogardu. Ze wspomnianych przekazów wiadomo iż z pożaru ocalało jedynie 11 domów prywatnych, nowo wybudowane koszary pruskie i kościół farny. Większość istniejących dziś zabytkowych kamienic, w tym ratusz i kościół poewangelicki (św. Katarzyny) powstały podczas wielkiej odbudowy miasta na przełomie XVIII i XIX stulecia.

Na drugą połowę XIX wieku przypadł także dynamiczny rozwój miasta połączony z powstaniem z powstaniem wielu fabryk i zakładów przemysłowych. Duże znaczenie miało przeprowadzenie przez miasto linii kolejowej z Berlina do Królewca. W 1846 powstała Fabryka Wódek i Winiaków Winkelhausena działająca obecnie jako Polmos Starogard. Fabryka ta w okresie

międzywojennym należała do najważniejszych w Europie. Także w II poł. XIX stulecia znacznie rozbudowały się starogardzkie młyny zbożowe należące wówczas do rodziny Wichertów.

W roku 1897 założono w Starogardzie, istniejące do dziś, Stado Ogierów. Piękna stadnina, licząca sobie obecnie ponad 130 koni, miała służyć uszlachetnianiu występujących na Pomorzu ras koni oraz dostarczeniu koni dla wojska. Podczas akcji protestacyjnych przeciw pruskiej ustawie wyłączeniowej w roku 1907 zawiązało się w mieście Towarzystwo Gimnastyczne "Sokół".

Po zakończeniu I Wojny Światowej członkowie Sokola przystąpili do organizowania polskich władz (Rada Ludowa) i paramilitarnej Straży Ludowej. Wkraczające do Starogardu 29 stycznia 1920 oddziały "Błękitnej Armii" gen. Hallera Witane były między innymi przez konny oddział "sokoli" z własnym sztandarem, proboszcza parafii św. Mateusza oraz licznie zgromadzonych na rynku mieszkańców miasta. Starogard liczył wówczas ponad 14000 mieszkańców. Ciekawostką może być fakt, iż księdzem witających Hallerczyków na starogardzkim rynku w imieniu społeczności katolickiej był ksiądz Reinhold Hackert - Niemiec pochodzący z okolic Chojnic (tzw. Kosznajderia), wybitny organizator życia kulturowego wśród niemieckich kleryków i księży. Okres międzywojenny mimo recesji gospodarczej zaowocował rozbudową miasta. Starogard stanowił jeden z głównych ośrodków przemysłowych w tej części Pomorza. W obecnych czasach warte przypomnienia i starogardzkie Towarzystwo Ogrodów Działkowych i Osiedli Podmiejskich, które umożliwiło niezamożnym rodzinom nabyć za przysłowiową "złotówkę" ponad 80 parceli w rejonie ul. Lubichowskiej i tzw. Abisynii. W latach 20-tych powstał istniejący do dziś chór męski im. Serca Jezusowego przy parafii św. Mateusza oraz Starogardzki Klub Sportowy, z którego wywodziło się kilku olimpijskich medalistów i słynny polski piłkarz Kazimierz Deyna.

Okupacja hitlerowska rozpoczęła się dla mieszkańców Starogardu już 1 września 1939 roku w październiku 1939 roku rozpoczęły się masowe mordy mieszkańców miasta i okolicznych wsi w pobliskim Lesie Szpęgawskim oraz na terenie szpitala w Kocborowie. Przez starogardzkie więzienie oraz Basztę Gdańską przewinęły się setki ludzi, a ci którym udało się przeżyć trafiali na roboty przymusowe do Niemiec lub do obozów koncentracyjnych.

Masowy ruch oporu organizowany przez przedwojenne harcerstwo, Armię Krajową, Gryfa Pomorskiego był odpowiedzią na działanie okupanta. Niezniszczony w trakcie kampanii wrześniowej oraz w latach okupacji Starogard bardzo ucierpiał podczas walk w 1945 roku. Praktycznie 70% zakładów przemysłowych zostało bez urządzeń, a 30% całkowicie zniszczono. Także około 15% budynków mieszkalnych legło w gruzach. Starogard został zajęty przez oddziały sowieckie w dniu 6 marca 1945 roku.

Kolejne lata przyniosły rozwój gospodarczy i przestrzenny miasta. Aktywność starogardzian w sprawach regionalizmu, między innymi przez powołanie w roku 1957 Towarzystwo Miłośników Ziemi Kociewskiej przyczyniła się do uznania miasta za stołeczny gród Kociewia. Także tutejsze

placówki kulturalne należą do najlepiej prowadzonych i najbogatszych w eksponaty na terenie całego Kociewia.